جادووی زمان و جێندەری زمانەوانی … سەلام ناوخۆش

کورتە وتارێکە لە دابڕینی جێندەر لە زمان دەدوێت
سەلام ناوخۆش

دەروازە

زمان لە بنەڕەتدا سروشتییە ، سیستەمکارییە ، بە واتای لە بنەڕەتدا " وشە " موڵکی تێکست و کۆنتێکست بوو ، نەك سیاسەت . لە جیهانی ئەمڕۆ دا سیاسەت هەژموونی بە سەر هەموو شتێکدا داگرتووە، بە واتای زمان لە زمانەوانی قسەی لە سەر ناکرێ ، بەڵکو هەندێ وشەی بە سیاسیکراودا ، بوونەتە ناسنامە بۆ قسەکەر ، جاران لە قۆناغی کشتوکاڵی یا دەرەبەگی ، بۆ نموونە ، کە دەوترا :
-.لق ، بیرت بۆ لقی دار دەچوو
.مەڵبەند ،بیرت بۆ دەڤەرێك ، ناوچەیەك وەك مەڵبەندی زرارەتی ، خۆشناوەتی دەچوو
.مەکۆ : بیرت بۆ حەشارگەیەك دەچوو کە " ئەشقیاکان "خۆیان لێ شاربێتەوە ، ئەمڕۆ لە زەمەنی سەرمایەداری شار ، زێدە واتا ، واتای حیزبیان وەرگرتووە .
لە حکومەتی کوردیدا 1992-2018 هەندێ لە وشەکان سیما و ئەدگار و هەتا شوناسی جێندەریان وەرگرتووە.
لەم وتارەدا قسە لە سەر هەژموونی سیاسەت ، لە فۆڕمی جێندەر لە سەر وشە دەکەین.

وشە : سیستەم و جیهانی بەرائەت و
ئیقاعی شیعری و ناسکوڵژی
وشە وەك منداڵ وایە زۆر حەزی بە سیستەمکارییە ، چونکە زمان لە بونیاتگەری دا خۆی سیستەمە ، داشەکانی وەك داشی شەترەنج وان هەموو پێکەوە گرێدراون ، هەر جوڵەیەك دەبێتە هۆی گۆڕانکاری 1.
ئەو سیستەمکارییە لە ئینگلیزی پێی دەڵێن " ئەنالێجیست " پێچەوانەی ئەنۆمالیست. 2
فێمینیزم بە بیانووی هەبوونی پیاوسالاری یا نێرسالاری لە خودی وشەکانیشدا دەیەوێ ئەو سیستەمکاری بشکێنێت و دووبارە زمان پاکبکاتەوە لە هەژموونی نێر . هەموو خەمی فێمینیزم بریتییە لە بە

کۆتزانینی ئایین ، کۆمەڵگا ، پیاو …هتد بۆیە دەیەوێت ئەوانە هەموو بشکێنێت و بە دژی خۆی بنیاتیانبنێتەوە.
کەس نکووڵی لەوە ناکات هەندێ وشە بەرهەمی قۆناغێکی کۆمەڵایەتین ، پیاو بۆ نموونە لە سەردەمی دەرەبەگایەتی ئەوروپی و کوردیدا کاراکتەری یەکەم بووە ، هەندێ وشە بە هۆی ئەو کارانەوە دروستبوون و بوونە لێکسیێنێك لە فەرهەنگدا .

تراسك و مەیبلین 2000 ، ل140 لە ژێر ناونیشانی لاوەکی سێکس لە زمان sexism in language دەڵێن : ئێمە لە ئینگلیزی ئێستا هەوڵدەدەین هەندێ ڕێگای کەم-سێکسیی لە ئاخاوتن و نووسین بدۆزینەوە ،
وشە و فرێزی نوێ دوور لە سێکس دابڕێژین ، بۆ نموونە
وشەی کۆن وشەی نوێ واتا
Letter carrier postman پۆستەچی
Chair chairman سەرۆك
Firefighter fireman ئاگر کوژێنەوە”
فیمینیستەکان زۆر بە وشەی” پیاو” قەڵس دەبن ، بۆیە هەوڵدەدەن هەموو ئەو وشانەی وشەی man پیاویان پێوەیە لە زماندا نەهێڵن . لە زمانی ئینگلیزی هەندێ وشە هەن هەر کە لە زمانی تر وەرگیراون یان هەر خۆیان ئەو ڕێنووسەیان هەیە . زۆرێك لەو وشانە لە کۆندا تایبەت بووە بە پیاو ، بۆیە وشەی man یان بۆ زیادکراوە ، وەك Clergyman , policeman , chairman , fireman , postman , man of arms , man of letters , man of means , man-eater , man-made , man of war
لە تاوتوێکردنی هەندێ ماستەرنامەدا لە زانکۆی دهۆك وا ڕێککەوتووە سەرۆکی لێژنەکە ئافرەتێك بووە ، ناچار وشەی chairman ” سەرۆك ” گۆڕیوە بۆ chairperson or chair .
ئەو جۆرە گۆڕانکارییە سروشتی زمان دەشێوێنێت ، چونکە مەرج نییە ئەوەی ئەو کارانە دەکات لە ڕەگەزی نێر بێت ، بۆ نموونە spokesman ” وتەبێژ “.…
لە لایەکی تر دا ، لە کوردیدا هەندێ وشەی داهێنراون لە ڕووی کۆمەڵایەتیەوە جوانن هەروەها بە ئەدەبیانە ئاماژەی جێندەریان لێکراوەتەوە ، بۆ نموونە پێشتر پیاو دەیگوت :
-ئەم حورمەیە ژنمە ، دایکی منداڵەکانمە ، ژنکا منە .
هەروەها ژن لە ناساندنی پیاوەکەی دەیوت :
ئەم پیاوە مێردمە ، زەلامێ منە ، سەرداری ماڵەوەیە باوکی منداڵەکانمە.

بۆ ئەم دوو وشەیە ژن و مێرد كە هەڵگری جێندەرن ، وشەیەك بۆ هەردووكیان لە خودی زمانی كوردی هەیە :

هاوسەر \ هاوژین \ هەڤژین

ئەمە ڕێك وەك ئەوەی قورئان وایە . لە قورئاندا جیاوازی مۆرفۆلۆژی لە نێوان ژن و مێرددا ناكرێت ، واتە زوج و زوجة نییە ، بەڵكو بۆ هەردووك وشەی زوج \ هاوژین \ هەڤژین هەیە.

فێمینستەكان دەستبەرداری پیاو نابن ، بەڵام پێیان خۆشە ڕكابەری بكەن لە مافدا نەك لە ئەركدا . فێمینستەكان بە ڕەخنە لە ڕەگەزی نێر دژیان ئاو ناخواتەوە ، سنوور دەبەزێنن و قسە لە سەر زاتی خوداش دەكەن ، دەڵێن : بۆچی خودا وەصفی خۆی بە " هو " دەكات ، كەواتە نێرسالاری لە دەقی قورئانیش هەیە .

لە گوندا ، كەلتووری دێهاتدا یا لە ئەدەبی ڕۆمانسیدا ، وشە ئیقاعی شیعریی هەبوو ، نەك جێندەریی . جەبار 2009 چەندان دەقی شیعری دەهێنێتەوە ، كە هەڵگری ئیقاعی شیعریین وەك ئەو دەقەی گۆران:

ڤژ كالی ، لێو ئالی ، پێشنگی نیگا كاڵ

....

وشەكانم
گەڵای داری گریانم
لە شەقامی شارەكەما
ڕێبوارێكی وێڵە بە دوای یارەكەما

هەندێ كۆپلەی تر هەن ، نەك هەر ئیقاع نابەخشن ، بەڵكو واتا و چێژیشیان نییە ، بۆ نموونە

تای مەمكان لەبەردان
مووی نەخۆشەكان گۆرانی
ڕۆناكی هێسكان ساقۆ3

هەندێ وشە هەڵگری تابۆی ئایینی ، كۆمەڵایەتی هەتا خودی زمانەوانین ، لەبریتی ئەو نالەبارییە جڤاكی و زمانەوانییە لە كوردیدا ناسكوێژی هەیە. شكور مستەفا 2010 ، ل62 بەو دەربڕینە دەڵێت : قسەی بە نەزاكەت…كورد لەبریتی بڵێت:

.فلانە كەس مرد..دەڵێت : خوا بردیەوە ، بە جێگەی هەقی گەیشت ، كۆچی دوایی كرد.

یان لە بریتی برسیەتی دەڵێن : دەمی بە قوتەوە گرتووە 4

جێندەری سروشتی و جێندەری زمانەوانی

لە بریتی پارێزبەندی وشە لە بە سیاسی كردن و بە مێكردن و كوشتنی ئیقاع و ناسكوێژی تیایدا ، پرسێكی تری خەتارناك هەیە ، ئەویش تۆمەتباركردنی زمانە بە نێرسالاری .

فێمینیستی کوردی ئامانجی ستراتیژی بریتییە لە بە کۆتزانینی ئایین بە تایبەتی ئیسلام ، بە باوەڕی خۆیان ئایین کۆتێکە لە بەردەم حەزی مێ و ئازادی مێ ، لەمەش زیاتر خودی زاتی خودا بە کارەکتەری ” نێر ” وێنادەکەن ، چونکە لە قورئاندا بە ” هو ” هاتووە. فائز2015 ، ل102 باوەڕی وایە لە هیچ کتێبێکی سۆسیۆلۆژیدا چەمکی وەك پیاوسالاری یا ژنسالاری نادۆزیەوە ، چونکە تیۆرەکە هیچ پەیوەندی بە کۆمەڵناسی و ئەنسرۆپۆلۆژی وەنییە ، بەڵکو بۆیارێکی ئایدیۆلۆژی چەپیە.5

هەر لەو ڕوانگەوە زۆربەی فێمینستی کوردی هەڵگری پەتای ئایدیۆلۆژین ، نەك بەڵگەی کۆمەڵناسی ، هەربۆیە کار لە سەر هەڵوەشاندنەوەی چەمکی ” نێرسالاری ” یا ” پیاوسالاری ” دەکەن . کەس نکوولی لەوە ناکات لە کۆمەڵگای دەرەبەگی و توێژی سیاسی پیاو زۆربەی کایەکانی کۆمەڵگای داگرتووە . ئەو پەڕاوێزخستنەی کاراکتەری مێ لە دامودەزگاکاندا لە سەر بنیاتی ڕەگەز ، مێبوون ، کاری لە سەر ناکرێت ، بەڵکو ملکەچی چینایەتی کۆمەڵایەتی و سیاسییە . ئەو ئافرەتانەی لە چینی سەرەوەن یا لە ماڵباتێکی سیاسین ، زۆرکات لە سەرەوەی ڕەگەزی پیاون ، بۆ نموونە لە کۆمەڵگای کوردی ئافرەتانی وەك خانزادی میری سۆران ، عادیلە خانمی دایکی هەردوو شاعیری بەناوبانگ ئەحمەد موختار بەگی جاف و تاهیر بەگی جاف بۆ تەمەنێك ململانێی لەگەڵ شێخ مەحموود دەکرد هەروەها زۆر دبلۆماسیانە شێخ ڕەزای تاڵەبانی لە ماڵی خۆی دەرکرد 6 هەروەها کەسێکی وەك حەپسەخانی نەقیب بە قەد سەدان پیاو ناوبانگی هەیە…

ئەو تێکەڵکردنە لە نێوان جێندەری ڕەمەکی (سروشتی) و جێندەری زمانەوانی ، فێمینیستە کوردەکانی بە ئاراستە و ئاقارێکی ترسناك دابردووە.

جێندەری ڕەمەکی و جێندەری زمانەوانی تەواو لە یەك جودان. زمان جیایی یەکێ لە ئایەتەکانی خودای گەورەیە ، تەنها ئەوانەی یتفکرون , اولوالباب لە شتة پەنهانەکانی گەردوون ، یەکێ لەوانە جادووی زمان دەگەن ، وەك دەفەرموێت:

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالِمِينَ (22 الروم)

جا بۆ ئەوەی بە دروستی لە جیاوازی ئەو دوو چەمکە بگەین ، نموونە لە چوار زمان دەهێنینەوە .

دەیڤید کریستال 1992 ، ل151 باسی دوو جۆری جێندەر لە کۆمەڵگا و

زمان دەکا ، ئەوەی کۆمەڵگا بە جێندەری سروشتی ناودەبات وەك سێکسی جیا : مێ ، نێر ، نێرەموك ئەویتریان جێندەری ڕێزمانی وشەیە کە پەیوەندیەکی ڕێزمانی لە نێو بەشهکانی ئاخاوتن دەردەخات 7

لەو زمانانەی پڕ جێندەرن وەك زمانی فەرەنسی و زمانی عەرەبی و بنزاری بادینی کوردییە . مێگەر1981 دەربارەی زمانی فەرەنسی دەنووسێت : لە زمانی فەرەنسیدا ئەو پەیوەندییە ڕێزمانییە هەر تەنیا وشەکان نییە ، بەڵکو ئەو پەیوەندییە ڕێزمانییە لە نێوان ئامرازی ناسین و نەناسین هەیە ، چونکە ئەو ئامرازانە هەڵگری جێندەرن ، بۆ نموونە) le \ la (وەك دوو ئامرازی ناسین) جێندەری وشەی پاش خۆیان دیاردەکەن هەروەها هەردوو ئامرازی نەناسین ، نەکرە un

une\ جێندەری وشەی پاش خۆیان دیاردەکەن 8 . ئەو جێندەرە زمانەوانییە تەواو پێچەوانەی جێندەری ڕەمەکییە ، چونکە هەبوونی ئەو ئامرازە جێندەریانە بە هیچ جۆرێك نابنە هۆی ئەوەی وشەی پاش ئەوانە هەڵگری هیچ جێندەرێك بن . دەیڤید کریستال لە هەمان کتێب و لاپەڕەدا چەند وشەیەك دەهێنێتەوە ، کە هەڵگری جێندەری ڕەمەکی ، بۆ لایەنن ، هەرچەند ئامرازی جێندەریان لەگەڵ بەکاردێت :

La gare , la cravate , le tableau , le couteau

وشەکان هیچ پەیوەندیان بە سێکسەوە نیە ، چونکە واتای ئەو چوار وشەیە واتای دەرەوەی سێکسن : وێستگە ، بۆینباغ ، تابلۆ ، چەقۆ .

مێگەر ، جگە لەوەی چەندەها وشەی ئەوها دەهێنێتەوە ، لە کۆکردنەوە ئامراز و وشەکەش لە جێندەر دەبنەوە ، بۆ نموونە

تاك\ جێندەری نێر :

Un oiseau , un bateau , un livre , un manteau

تاك \ جێندەری مێ :

Une table , une jambe , une main

لە کۆکردن un \ une دەبنە des جێندەر نامینێت :

Des bateaux , des manteaux

Des tables , des jambs

هەردوو ئامرازی ناسین le\ la کە بە تاك دێن هەڵگری جێندەری جیان ، بەڵام لە کۆکردن جێندەریان نامێنێ لە فۆرم و واتادا و دەبنە les :

Le livre +pluriel = les livres

La table + pluriel= les tables

لە زمانی ئینگلیزیدا وا زەن دەبردرێت she\ he جێندەر لە ئینگلیزی پیشان دەدەن ، بەڵام لە هەموو کاتێکدا پەیوەندی بە جێندەرەوە وەنییە ، بەڵکو ئەمە جۆرێکە لە جادووی زمان. هەردوو وشەی baby u

ship پێچەوانەی بیرۆکەی جێندەرن :
. وشەی baby لە فەرهەنگی مێریەم وێبستر ئەوها پێناسەکراوە :
a.an extremely young child : infant

ساوا \ مەلۆتکە \ زارۆك
.b. an extremely young animal : He is the baby of the family
بەچکە \ فەرخە
In slang means “ girl ‘ and ‘ boy ‘ : girl , oh my baby .
.Boy : Hey baby , nice car
لە سلانگدا بە واتای کچ و کوڕ دێت9
جگە لە وشەی بێیبی چەندەها وشەی تر وەك
.… Ship , country , car , vessel , vehicle
ئاماژەیان پێکراوە She کە هیچیان هەڵگری سێکس نیین ، بەڵام بە
A ship is called a she because there is always a great deal of bustle around her; there is usually a gang of men about;
But seriously: why are ships and countries (and sometimes cars and other vessels and vehicles) often referred to with the feminine pronoun?10
زمانی ئینگلیزی زمانێکی دووره جێندەرە ، دەیڤید کریستال 1992 ، ل151 دەنووسێت : ئینگلیزی تەنها جێندەری ڕەمەکی نەك جێندەری زمانەوانی هەیە هەردوو ڕاناوی he \ she تەنها ئەو کاتە بەکاردێن کە ئاماژە بۆ مێ و نێر دەکەن ” 11
وەك لە سەرەوە ئاماژەمان پێکرد لەوەندەش ، حاڵەتی شاز هەیە بەوەی دوو ڕاناوەکە پەیوەندیان بە ڕەگەزە نییە.
زمانی قورئان زیاتر هەڕەشەی جێندەری لە سەر –ە ، زمانی قورئان کە بە ” لسان عربی مبین ” لە قورئان ئاماژەی پێکراوە ، هەندێ دیاردەی دژە عەرەبی تێدایە ، وەك جێندەری سروشتی فەرق لە بەینی زوج\زوجة نحل \ نحلة…هتد ناکات ، زوج بۆ هەردوو ڕەگەز ، نحل لە فۆڕم نێرە کەچی فرمانەکانی ئایەتەکە هەموو فرمانی فۆڕمی مێن :

(وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ * ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ) [النحل: 69].
فێمینستەکان ئاماژە بە هەبوونی چەند فۆڕمێکی مێینە وەك -…ة ، هذا

\ هذه دەکەن . با بزانین ئەوانە هەردەم لە جێندەر جیایی دەکەن .
لە هەندێ وشەدا …ة ناوی نێر دەکاتە مێ ، وەك

مخلص —-مخلصة ، ساكت ساكتة ، مؤمن—-مؤمنة ، جميل —جميلة
بەڵام ئەم …ة لە هەموو حاڵەتێکدا گوزارشت لە مێبوونی وشە ناکات ، بۆ نموونە
ابواب مغلقة ، كتب جيدة ، أراء قيمة ، بلدان جميلة…هتد ئەو وشانە کە لە حاڵەتی تاکن ، خۆیان بۆ لایەنن ، بەڵام لە فۆڕمدا نێرن و گوزارشت لە نێربوون دەکەن ، وەك
هذا الباب ، هذا الكتاب ، هذا رأى ، هذا بلد
دووەم هذا \ هذه لە هەموو حاڵەتێکدا ناوی نێر و مێ یان لە دوا نایەت ، لە نموونەی خوارەوە
هذا الولد …هذه الفتاة
بەڵام لەو وشانەی خوارەوە ، ناوی دوای هذا \ هذه ناوی بێ لایەنن ، وەك
هذا جبل
هذه غابة
لە لایەکی تر لە هەندێ شوێن لە دوای(هذا) ناوێك دێ هەڵگری (…ة)
وەك ئایەتی 98ی سوڕەتی كهف
قال هذا رحمة ربى
فێمیستی کوردی بە قسەکردن لە سەر ناوەکان ڕاناوەستێ ، دەمدرێژی لە سەر زاتی خوداش دەکات و دەڵێت خۆی بە (هو) دەناسینی : قل هو الله احد
لە جێندەری زمانەوانی لە بریتی ناوی بێلایەنیش ..هو بەکاربێت ،
باب مغلق : هو مغلق
کەواتە وەك فائیز 2015 ، ل93-237 دەنووسێت : چۆن قەفەسی پیاوسالاری ، قەفەسی کولتوور و داب و نەریت و قەفەسی ئایین ، بانگاشەی پلە نزمی ژن هەرەسی هێنا 12، ئەوهاش لە جێندەری زمانەوانی زیاتر هەرەس دێنن.
لە بادینیدا هەردوو پاشگری(…ا ، …ێ) ، هەندێ جێناو ، وەك (وی \ وێ)…هتد گوزارشت لە جێندەر دەکەن ، وەك
…کچا من ، کوڕێ من
…وی گوتە من \ وێ گوتە من.
…من گوتە وی \ من گوتە وێ .
ئەم وی \ وێ یە لە کورتکردنەوەی ڕستەدا نامێنن ، یانی دەلالەت لە مێبوون و نێربوون ناکەن 13وەك
گوتمێ ، کردمێ ، بردمێ

لەمەش زێتر جگە لەو ناوەی هەڵگری جێندەری ڕەمەکین : زەلام \ ژنك ، کچ\ کوڕك …هتد ناوەکانی هەڵگری جێندەری زمانەوانیین ، لەو جۆرە جێندەرەش سێکس دیارخەری ناو نییە ، وەك

. " دەرگەهێ پەرستگەها دەللفی "

. " ژ ڤێ پەندێ "

" ئازادیێ بیاڤەکێ دەست نیشانکری هەیە!؟14

وشەی دەرگا و پەرستگا و پەند و ئازادی …هەموو وشەی بێلایەنن لە جێندەر ، بەڵام هەڵگری پاشگری جێندەری زمانەوانیین.

ئەنجام

تێکەڵکردنی هەردوو جێندەری ڕەمەکی و زمانەوانی پرسێکی بێ ئاگایی و ئایدیۆلۆژییە . لەو زمانانەی ناسراویشن بە زمانی پڕ جێندەری لە بەردەم جێندەری زمانەوانی بە چۆکدا دێن. کەواتە پرسی جێندەر پرسێکی لەرزۆکە ، چونکە ئەوەی فێمینیستەکان قسەی لە سەر دەکەن ، جێندەری رەمەکی و ئایدیۆلۆژی و بەرهەمی ململانێی چینایەتی –ە هیچ پەیوەندی بە جێندەری زمانەوانی و زایەندەوە نییە .

-__________

1 ئەمە ڕای دی سۆسێری باوکی بونیاتگەری ئەوروپییە ، بڕوانە A course in General linguistics

2 Analogist and a monologist

3 تەیب جابر 2009 گەڕان بە دوای ئیقاعی وشەدا ، ل35-36

4 شوکر مستەفا ، ناسکوێژی

5 فائیز ئیبراهیم : ژن لە قەفەسی ئازادیدا

6 صدیق ، کتێبی عادیلە خانم ، لە بڵاوکراوەکانی بنکەی کوردلۆژی

7 grammatical gender is associated with arbitrary word classes , and signals grammatical relationships between words in a sentence ‘

8 G. Mauger : Cours de Langue et de Civilisation Francaises

9 Merriam Webster Dictionary

10 internet

11 crystal : language and languages

12 فائیز ئیبراهیم : ژن لە قەفەسی ئازادیدا

13 سەلام ناوخۆش و عبداللە بابان 2000 ڕۆڵی مۆرفیمی ێ لە کورتکردنەوەی ڕستەدا ، گۆڤاری زانکۆی دهۆك

14 گۆڤاری بیاڤ ، ژمارە 25 ل89 و ل101